

Obi-ugor elemek az orosz nyelvben

Az orosz nyelv finnugor elemei még nem kerültek részletes és beható tárgyalás alá, noha kétségtelen, hogy az oroszban, különösen pedig az északi, északnyugati és nyugatsibériai orosz nyelvjárásokban számos olyan szó van, amely valamely finnugor nyelvből származik. E szavak között lehetnek nagyon régiek is, hiszen az orosz nép érintkezése a különböző finnugor törzsekkel már nagyon régi, mintegy ezeresztendő. Másrészt valamennyi finnugor nyelvben (a magyart és a nyugati lappot nem számítva) igen tekintélyes orosz eredetű réteget lehet kimutatni. Ezt a kérdést azonban jelen dolgozatomban nem érintem. Kölcsönös nyelvi hatással kell tehát számolnunk, amelyek természetesen korántsem egyforma mértékűek. Óriási műveltségi, politikai és számbeli fölénye miatt az orosz összehasonlíthatatlanul nagyobb hatással volt a finnugor nyelvekre, mint viszont. Mégis az orosz szókészlet egy elég tekintélyes részének nincsenek megfelelői a többi szláv nyelvben. Hogy ezeknek eredetére fényt deríthessünk — hacsak nem belső fejlődésű szavakkal van dolgunk —, azekhoz a nyelvekhez kell fordulnunk, amelyek hordozóival az orosz nép történelme folyamán érintkezett vagy még ma is érintkezik. Tekintetbe kell vennünk ezért a nyugati nyelveken (holland, német, francia, angol) kívül az iráni és kaukázusi, a mongol, a török-tatár, szamojéd, a különböző paleo-ázsiai (jukagir, csukcs, gilják stb.) — és nem utolsó sorban a finnugor nyelveket. A felsoroltak közül kétségtelenül a török-tatár nyelvek hatása volt a legerősebb, de a különböző finnugor nyelvek hatását sem lehet elhanyagolni.

Ez a kérdés már régóta felkeltette a tudósok érdeklődését. Sajnos a legtöbbjük — nem tekintve néhány tudománytalan kísérletet — csak a balti-finn nyelveket (az ú. n. finnségeket) vonta vizsgálata körébe. Ebben a vonatkozásban megemlíthetjük SJÖGRÉN, BUTKOV, KUTORGA, GROT, WESKE, POGODIN, MECKELEIN stb. munkáit; részletesen bírálta őket KALIMA (MSFOU. XLIV, 1—27). Azt lehet mondani, hogy eddig csak a finnségi (KALIMA: Die ostseefinnischen lehnwörter im Russischen, MSFOU. XLIV), zürjén (UA.: Syrjänisches Lehngut im Russischen, FUF. XVIII, 1—56) és lapp (T. J. ITRONEN: Lappische Lehnwörter im Russischen, Suomen Tiedeakatemia Toimituksia B. XXVII, 47—65) eredetű szókincset dolgozták fel. Kétségtelen, hogy ezek a finnugor nyelvek a legfontosabbak orosz szempontból, mert az orosz nyelv finnugor nyelvekből származó szavainak nagy része ebből a három nyelvből ill. nyelvesoportból való.

Még a szótári viszonyok is hozzájárultak ahhoz, hogy a fenti finnugor nyelvekkel való érintkezésnek behatóbb tanulmányt lehetett szentelni. Ami az orosz tájszótárakat illeti, elég PODVYSOCKIJ (Archangelyszk vidéke, 1885) és KULIKOVSKIJ (Olonjec vidéke, 1898) szótárára utalni, amelyek éppen az északnyugati nyelvjárások tájszókincsét tükrözik, azokét az orosz nyelvjárásokat, amelyek a legtartósabb érintkezésben voltak és vannak a finnségi, lapp és zürjén (komi) nyelvekkel. Ilyen körülmények között KALIMA és ITRONEN fenti munkái tárgyakat eléggé kiaknázhatták, és ezt tudós alapos-sággal meg is tették. Ami a többi finnugor nyelvekkel való érintkezés tudományos feldolgozásának hiányát illeti (votják, cseremis, mordvin és az obi-

ugor nyelvek) az nagyrészt annak tulajdonítható, hogy a rendelkezésünkre álló források alapján nagyon kevésbé ismerjük a keleti és nyugatszibériai nyelvjárások szókészletét.

Ilyen körülmények között csak elég szerény feladatra vállalkozhattam: összeállítottam a rendelkezésemre álló adatok és források alapján azoknak az orosz szavaknak (általában tájszavaknak) a jegyzékét, amelyek minden valószínűség szerint vogul (manysi) vagy osztják (chanti) eredetűek. Dolgozatom ezért csak kísérlet, vázlat, egy lépés ezen a területen. Ezt a feladatot bizonyára még majd tökéletesebben is meg tudják oldani olyan tudósok, akik az Ob-vidék orosz nyelvjárásait behatóan ismerik.

Az orosz nép érintkezése az ugor törzsekkel már a X—XI. századra nyúlik vissza. Az ezt követő időkben is ezeknek a népeknek a számaránya még lényegesen más volt, mint a mai: a XV. század körül a ma alig 30 ezer lelket számláló obi-ugorok még váltakozó szerencsével viselhettek háborút a novgorodi és kijevi fejedelemségekkel. A XVI. századtól kezdve azonban megfordul a kocka: az ugorok nagyrésze az Uralon túlra szorul, és orosz fennhatóság alá kerül (Vö. ZSIRAI: Finnugor rokonságunk 152—5). Az obi-ugor törzseknek az oroszokkal való tartós érintkezéséből azonban nem következik az erős nyelvi hatás; ebben a kérdésben ZSIRAI így nyilatkozik: „Bár a vogulok kb. 1000 éve érintkeznek az oroszokkal és kb. 400 éve az oroszok alattvalói is, az orosz nyelvi hatás közel sem olyan mélyre nyúló, mint ahogy a két nép közti viszony alapján várhatnók. Ennek az érdekes jelenségnek nyilván az a magyarázata, hogy a félrébb eső vidékek vogul lakossága eléggé elzárkozik az oroszok elől, míg az oroszokkal behatóbban érintkező, az orosz művelődési hatásoknak közvetlenül kitett vogul csoportok hamarosan és teljesen el szoktak oroszosodni.“ (i. m. 167).¹ Az eloroszosodáshoz nagyban hozzájárult az obi-ugoroknál még a közelmúltban is dívó exogámia intézménye, mely szigorúan tiltotta a nemzetségen belüli házasságot, és így szinte kényszerítette egy-egy nemzetség tagjait az oroszokkal való házasságra (l. CSERNYECOV: Adalékok az obi-ugorok nemzetségi szervezetének történetéhez. 1949. 2, és oroszul Szovjetszkaja Etnografija VI—VII).

A helyzet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta gyökeresen megváltozott. 1932-ben a vogulok és az osztjások megkapták — először történelmük folyamán — az anyanyelvű iskolázást, számos tankönyv, eredeti és fordított mű, gyakorlati célú kézikönyv jelent meg már azóta vogul (manysi) illetőleg osztják (chanti) nyelven. A mélyreható gazdasági, társadalmi és kulturális változások természetesen meglátszanak a mai vogul és osztják nyelv szókészletén, és most már az elnemzetietlenedés veszélye nélkül számos orosz és orosz közvetítésű nemzetközi szó került át a vogul és osztják irodalmi nyelvbe.²

¹ Az orosz és obi-ugor népek közti történelmi kapcsolatokat részletesen tárgyalja az egykorú orosz források alapján ZSIRAI: NyK. XLVII, 252, 399, XLVIII, 31 kk. és Kny.: Jugria.

² Ezúton mondok köszönetet Fokos Dávidnak, Harmatta Jánosnak, Hajdú Péternek, Lakó Györgynek és Zsirai Miklósnak, akik néhány adatra voltak szívesek a figyelmemet fölhívni.

анька (Тоб.) 'ostjakin, ostjakenfrau' (PATK. 7).

< osztj. CASTR. I. *anya, anye*, S. *anki* 'Mutter', AHLQV. *angi, anka* 'ua.', PATK. *aja, anka* 'anya, anyóka', KARJ. (OL. 197 és szót. 36) FD. *angə* (de Kond. *ankə*¹), Trj. (*anki*, Vj. *anjä*, O. *angä*, V. *anki*, Ni. *ankə*, Kaz. *angē* — AD. *angə* 'ua.' STEINITZ (Chrest.²) Serk. *anjə*, ir. *anki* 'Mutter'.

Az osztják szó finnugor eredetű (EtSz. *anya* c. a.) Újabban az osztják szót (FUF. XIII, 212) lapp, vogul, esetleg zürjén és vót szavakkal vetik össze. L. még UOTILA: MSFOu. XLV, 430.

(osztj. > orosz I. KARJALAINEN: FUF. XIII, 211).

Egy nagyon hasonló szó az oroszban az Archangelszk-vidéki ИНКІ, ИНЬКА 'eine Nichtruussin, bes. Samoedin' (PAWL.), amely szó a zürjénből származik (MECKELEIN: Die finnisch-ugrischen Elemente im Russischen, Berlin, 1913; KALIMA: FUF. XVIII, 23 és UOTILA: FUF. XXVI, 148).

АХТ, АХ (Ény. Szibéria) 'abfluss der tumane' (KANNISTO, FUF. XVIII, 83)

< vog. KANN. (uo.) AK. *āxt*, KK. *ēht*, FK. *ēht*, P. *ēkt* 'wasserstrasse zwischen zwei seen, von einem see zu einem fluss führender abfluss (bach oder fluss)', MUNKÁCSI (VNGy. IV, 435) *okhēt* ua., CSERN. *ah* 'протока (folyó lefolyása)'.¹

A szó megvan az osztjákban is: PÁPAI *aut* 'ВОЛОК (valamely földnyelvet átvágó folyóág-közi út, melyen keresztül a csónakot húzzák); старица (kiszáradt folyómeder), FO. *āxēt*, K. *āxāt*; *ōghöt* 'ua.' L. még oet.

ВАЖАН (Тоб.) 'das Beutelnetz, der Fischersack' (PAWL.)²

< osztj. AHLQV. *ūšim, vōšim* 'eine Art Fischreuse', PATK. *vožem, vočem* ua., KARJ. (TOIVONEN cikkében FUF. XIX, 58 és szót. 261—2) Kaz. *uōžəm*, FD. *uō. pžəm* 'ein fischwehr...', AD. *uō. tšəm* 'ein altertümliches fischereigerät', Kr. *uō. tšəm* 'eine art „saporä“, womit nach dem zufrieren des flusses fische gefangen werden', Kam. *uō. tšəm* 'angelreuse, wehr', Trj. *uūtšəm*, Ni. *ūžəm*, O. *užəm* 'eine art fischgerät (sackähnlich, aus garn)'.¹

Az osztják szó finnugor, illetve uráli eredetű. Megfelelőjét megtalálhatjuk a finnen, lappban, vogulban és talán a zürjénben; megvan a jurák (nyenyec) és osztják (szelkup) szamojédban (SETÄLÄ: FUF. II, 221—2, PAASONEN: Beitr. 124, KAI DONNER: MSFOu. XLIX, 124—5, TOIVONEN: FUF. XIX, 57—8). Az orosz szó minden valószínűség szerint a kazymi osztják nyelvjárásból való. Már DAL' figyelmeztet rá, hogy osztják eredetű szóval van dolgunk. A szerszám részletes leírását I. SIRELIUS (Sperrf. 83—93, 103, 428) és JANKÓ (MHE. 213—5).

¹ KARJALAINEN és KANNISTO írásmódját nyomdatechnikai okokból kissé egyszerűsítettem.

² Az orosz nyelvi adatokat általában PAWLOWSKY szótárából idézem, de mind-ezek DAL'-nál is előfordulnak. Ahol a szó elterjedési köre PAWLOWSKY-nál nem szerepel, ott DAL' idevonatkozó adatait használok fel.

[БОТЛАН 'nyírhéjkártus, kis bödönféle' (MUNKÁCSI VNGy. II, 743).

? < vog. MUNKÁCSI (VNGy. II, 446, 461, 514, 544) É. *votä*, KL. *vätä*, *vätä*, FK. *väté* 'bödöny-fajta nyírhéjedény. kártus', KANNISTO (Vok. 65), AK. *βätä*, KK. *βätä*, FK. *βätä*, P. *βätä*, V. *βätä*, *βätä*, AL. *βätä*, FL. *βöta*, Szo. *βötä* 'zylinderförmiges gefäss aus birkenrinde', CSERN. *vota* 'круглый берестяной сосуд (kerek nyírhéjedény)'.]

FOKOS DÁVID hívta fel a figyelmemet arra, hogy ez valószínűleg zürjén jövevényyszó az oroszban. Vö. zürj. (WICHM.—UOT.) *voŋi* 'pflücken, sammeln', *votl-* '(Beeren) pflücken' + *an* deverbális nomenképző (UOTILA Kons. 227), tehát: bcgyószedő (kosárka)].

ВОНЗЬ (Szib.) 'steigen der fische flussaufwärts' (PATK. 187).

< osztj. AHLQV. *us, os, vonš* 'der erste Aufsteigen der Fische vom Meere in die Flüsse', PATK. K. *unt* ua., KARJ. 64. Kr. *unt* 'stromaufwärts kommende fische', Kam. *unt*, Trj. 'ont' ua., Vj. *ontš* 'sehr niedrigstehendes seichtes wasser', Kaz. *uŋš* (*uŋš-*), O. *oš* (*oŋš-*) 'der erste (aus dem meer in einem fluss) kommende fischschwarm', STEINITZ Szyn. *ŋš* 'die im Frühsommer vom Eismeer den Ob und die grösseren Nebenflüsse zum Laichen) hinaufsteigenden Fische, ВОНЗЬ' (OVÉ. II, 95).

Az orosz szó hangtani képe arra mutat, hogy a kazymi osztjából való.

ГИМГА (S. ib.) 'eine grosse Fischreuse aus den dünnen Wurzeln der Nadelhölzer' (PAWL.)

< vog. MUNKÁCSI (Éthn. IV, 306) É. *kamkä*, L. *kämkä*, K. *kämke*, P. *komke*, SIBELIUS (Sperrf. 414) *kamka*, KANNISTO (Vok. 29) FK., AK *kämka*, KK. *k"mkä*, P. *kemkä*, V. KL. *kämkä*, AL. *kemkä*. FL. *kämkä*, Szo. *kýmög*. 'reuse', CSERN. *kamka* 'морда (рыболовная)'.]

KALIMA: FUF. XVIII, 4 és NYT LIX, 72

Az orosz szó valószínűleg az északi nyelvjárások egyikéből származik. A szó orosz közvetítéssel bekerült a zürjénbe is (KALIMA: MSFOu. XXIX, 54; *gimga* 'Reuse mit Netz', WICHM.—UOT. 56, zürj. < or.). SIBELIUS szerint (Sperrf. 414) a zürjén szó közvetlenül a vogulból való.

ГУСЬ (Szib.) 'eine Kleidung der Samojuden aus Rennthierfellen' (PAWL.)

< osztj. CASTR. J. *kus*, FS. *kuvas*, AS. *kuvus* 'Oberpelz, der über der Maliza (*kéle*) getragen wird', AHLQV. *kus, kuvjs* 'oberer Pelz aus Rennthierfellen mit den Haaren nach aussen', PATK. *kus* 'felső rénbőr-suba (гусь)', STEINITZ (Chrest².) Serk. *kūvas* 'Pelz zum Überziehen, mit Kapuze dran'.

vagy < vog. AHLQV. *kuvus* 'oberer Pelz aus Rennthierfellen mit den Haaren nach aussen', MUNKÁCSI (VNGy. II, 441) É. *kūs*, FL. *kūis* ua., CSERN. *kūs* 'гусь (одежда)'.]

Nehéz eldönteni, vajjon az orosz szó a vogulból vagy az osztjából való-e. Osztják szótárában AHLQVIST az osztjából származtatja. Az osztjában azonban -š csak a kétszótagos alakokban jelentkezik, úgy hogy szerintem átadó nyelvnek az északi vogult kell tekintenünk.

дубас (Vologda, Perm, Szib.) 'ein Frauenkleid (Art Sarafan), mit Eichen-, Birkenrinde gefärbt' (PAWL.)

< osztj. AHLQV. *tāpes, tōpīs* 'Lappen, Fetzen, Band', PATK. *tapšax* 'bruststück', PAAS. K. *tipšā'z* 'stückchen zeug, lappen, brustlatz, лоскуток, обрѣзок', KARJ. 1081. D. *ṭōḥās* 'mit vier schnüren gewebter perlenstreifen, der dann an ein Kleidungsstück genäht wird', Vj. *lāyās* 'ziemlich grosses stück fell; papierbogen' stb.

A szó megvan a vogulban és a zürjénben is. Noha az osztják szónak nyelvjárásonként más a jelentése, de mindenütt valami ruhadarab-félet jelent. Az orosz szó vala nelyik déli nyelvjárásból (esetleg D.) kerülhetett át az oroszba (PAASONEN, MSFOu. XLI, 38. KALIMA: FUF. XXIII. 22).

жалан 'vékonyra hasított pálcikák, (melyekből a varsát készítik)' (VNGy. II, 742).

? < vog. MUNKÁCSI (VNGy. I, 280, 290 és Ethn. IV, 306) É. *sa'ilä*, KL. *sailä*, AL., T. *saila*, FK., P. *sqilä* 'léc, karó' .SIRELIUS (Sperrf. 101)Szo. *sāyla* K. *saile* 'Latte'.

зела 'ua.' (VNGy. II, 742).

Lehetséges, hogy ez a kis területen élő orosz tájszó is a fenti vogul szó átvétele. A vogul szó a *sa'ili* 'tördel, hasogat' igéből származik, amelynek sok továbbképzett szava közé a *sa'irep* stb. 'fejsze' szó is tartozik. Mivel azonban az orosz szóra csak nagyon kevés adatunk van, ezt és a fenti egyeztetést csak kétségesnek vehetjük, még bővebb vizsgálatot igényelnek.

зорь (Obvid.) курья (DAL') I. сор.

зыряннн 'der Syrjane' (PAWL.)

< vog. AHLQV. *Saran* 'Syrjäne, syrjänisch', MUNKÁCSI (VNGy. II, 693) É. *sarän, saran* 'zürjén', KANN. (LEHTISALO cikkében: Vir. XXXVII [1933], 385) P. *seèrn* ua., CSERN. *saran* 'зыряннн'.

vagy < osztj. AHLQV. *saran* 'syrjänisch', PATK. *sarän* 'zürjén', KARJ. 872 Kam. *sarän* 'syrjäne', Vj. *sarän*, Trj. *sarän*, Ni. *sārän*, Kaz. *sārän*. O. *syrän* ua. STEINITZ (Chrest.²) Serk. *saran* 'Syrjäne, syrjänisch'.

KALIMA (FUF. XVIII, 56) hivatkozva WICHMANN szóbeli közlésére az orosz szót obi-ugor jövevénynek tartja. Az orosz szó régebbi alakjai: сырянннн, серянннн jobban hasonlítanak az obi-ugor alakokhoz. LEHTISALO szellemes magyarázata szerint (Vir. XXXVII [1933], 385—6) az obi-ugor szó a zürjén *sar* 'tenger' szóból származik; jelentése tehát 'tengeri ember, tengerpartról jött ember'. L. még ZSIRAI FgrR. 207.

еран 'Berezovin ja Permin läänin pohjoisosan voguli' (JSFOu. LIV, 1. 21) I. яран.

ереститься (Északszib.) 'zanken, streiten' (PAWL.)

< vog. AHLQV. *jēram* 'beschwören, fluchen', MUNKÁCSI (VNGy, II, 0413—4) É. *jēri, jēr̄zati*, KL. *jeri, jer̄zti, jēr̄khati* 'szid, civódik, veszekedik', K., P. *jer̄kti*, T. *jēr̄kēt̄el*, P. *jer̄ektazti* 'átkozódik', K. *jeri*, T. *il-jēr̄ant* 'átkoz, megátkoz'.

Ez az egyeztetés azért érdekes, mert az egyetlen igei átvétel az oroszban az obi-ugor nyelvekből. A vogul szót össze lehet vetni az osztják KARJ. 78 FD. *īr̄āštā, īr̄āstā, īr̄astā* 'einen Streit anfangen', Kr. *īr̄āštā, īr̄astā* 'zanken, schimpfen' stb. valamint a zürj. (WICHM.—UOT.) *jorn̄i* 'verfluchen', votj. (MUNK.) *jurišk-* 'szidni, átkozni, piroglatni'¹ szóval, tehát a fenti szó finnugor eredetű.

кайма 'weideplatz des renntieres' (Paas.—Donn. 44).

< osztj. PAAS. K. *χ̄ā̄im* 'wohngbiet des waldtieres', V. *kāim̄* (*k̄āim̄*) 'weidegrund des renntiers', KARJ. 281 FD. *χ̄ā̄im* 'standplatz des elentiers' Mj. *k̄ā̄im̄* 'futterplatz des zahmen renntiers', Trj. *k̄ā̄im̄* ua., STEINITZ (O. Vok. 42, 75, 112) Surg., Mj. *k̄ā̄im̄*, Trj. *k̄ō̄im̄*, Vj. *k̄ō̄im̄* 'Balzstelle'.

Az osztják szó a V., Vj. *kō̄j-*, FD. *k̄aj*, Mj. *k̄ō̄j-* 'balzen' (STEINITZ uo.) szóból származik. A szó minden valószínűség szerint a jugáni vagy tremjugáni osztjából került át az oroszba.

карыш, 'ein kleiner Sterlet' (PAWL.)

< osztj. CASTR. *kariš* 'kleiner, weisser Sterljäd', PATK. *karēš* 'apró kecege', KARJ. 430 FD. *kār̄āš̄ zut* 'pieni sterletti, карышь', Fj. *kār̄āš̄* 'стерлядь', Sog. *kār̄āš̄*, Cs., Kr. *kār̄āš̄* 'pieni sterletti', PAAS. K. *kār̄āš̄-m̄ō̄χ* 'junger sterlet'.

Az osztják szó végén egy -š kicsinyítő képző van, de a fenti szót képző nélküli alakban megjelölhetjük minden osztják szótári természetű munkában (PALLAS, CASTRÉN, AHLQVIST, PÁPAI, PATKANOV, KARJALAINEN, PAASONEN, STEINITZ). Az osztják szó finnugor illetve uráli eredetű vogul, osztják, szamojéd és esetleg észtt megfelelővel (N. SEBESTYÉN IRÉN: NyK. XLIX, 26).

калидан, колидан (Sib.) 'das Fischnetz, der Netzbeutel der Ostjaken, (PAWL.)

? < osztj. AHLQV. *zulta pun* ua.

Vö. még vog. MUNK. (Éthn. IV, 197, 305) É. *χ̄ultnē pon* 'keceháló'. MUNKÁCSI (i. h.) az orosz szót az osztjából származtatja és PAWL. értelmezése is arra utal, hogy osztják eredetű a szó. Az újabb szótárakban nem találom. L. még JANKÓ (MHE. 424).

кап (Obvidék) 'hölzerner Hammer mit langem Stiel, mit dem man Fische durch Schläge auf den Kopf tötet' (FUF. XVIII, 159).

¹ A permi megfelelőkre FOKOS DÁVID hívta fel figyelmemet.

< osztj. JANKÓ (MHE. 426) *kaur* 'fakalapács', KARJ. 387—8 FD. *kāūr* 'holzklötzchen, das an einer ende der angelschnur gebunden wird... Kos. *uāχ kāūr* 'hammer', Ni. *kāūr* 'fischkeule', Kaz. *kāūr* 'aus einer wurzel hergestellte hammerartige fischkeule; (in märchen) hamir', O. *kāūr* 'hammer'.

Az alapszavát megtalálhatjuk többek közt PAAS. szótárában is: K. *kāūr*, J. *kāūr* 'hammer, keule'. Az orosz szót az osztjából származtatta KALIMA (FUF. XVIII, 159). Talán a hasonló jelentésű orosz *киюра* szó is idetartozik. SIRELIUS (Sperrf. 341) a finnből származtatja, de KALIMA (MSFOu. XLIV, 120) nem tartja valószínűnek.

керма 'eine art verschlag im walde' (MSFOu. XXIII, 203).

? < osztj. KARJ. 432 FD. *karmi* 'vorratshaus ohne dach im walde zum aufbewahren von wegzehrung und fleisch', AD. *kār'ma*, *kārt'mā* 'holztau im wald (eingang durch das dach)'.

A szó az osztjákban is török jövevény és csak a demjankai nyelvjárásban van meg. Így könnyen regelehet, hogy az oroszba is közvetlenül a tatárból került (Vö. TOIVONEN: JSFOu. LII, 6.11)

манси A szó már legalább 1785 óta ismeretes az oroszban. GEORGI (Russland, 68—9) írja: „... Wogulen... die auch von den Russen *Mansi* genennet“. CSERN. манси 'вогулы'.

< vog. MUNKÁCSI (VNGy. II, 667) É. *mañsi*, K. *māñs* 'vogul és osztják'. KANNISTO (SETÁLÁ cikkében JSFOu. XLII, 1. francianyelvű kiadás 10) T. *māñs*, AK. *māñs*, KK. *māñs*, FK. *māñs* P. *māñs*, FL. *māñsi*, Szo. *māñsi*, V. *māñs* 'vogoule, enfant non baptisé', MUNKÁCSI (uo) É. *mañsi*, KL. *māñs*, AL. *mañs*, K. *māñs*, T. *māñsi*. *māñs*: 'dé-signation commune des Vogoules et des Ostiaques', АНЛQV. *māñs*, *moañs* 'Wogule', CSERN. *mañsi* 'манси (вогулы)'.

A vogul szót l. bővebben SETÁLÁ (i. h.) és ZSIRAI FgrR. 160. A Szovjetunió a területén élő nemzetiségek saját elnevezését teszi meg hivatalos orosz elnevezéssé is. Ezért a манси szó, amely már régóta él az oroszban, mint tájszó, ma már az orosz irodalmi nyelv szókincsébe tartozik.

мегден (Szib.) 'елец' (ПАТК. 71).

< osztj. CASTR. S. *megden* 'döbel, cyprinus dobula', АНЛQV. *meudāñ*, *meudñ* 'eine Art leuciscus', ПАТК. *megden* 'dobancs-hal', PÁPAI K. *meghuték* 'мохтык, рыба', PAAS. K. *mēyten* 'елец', J. *māwtay* 'мохтык', KARJ. 515—6. FD. *meγdñ* 'елец', Kos. *mēγdñ* 'döbel', Fil. *meγdñ*, C. *mēγdñ* 'елец', Sog., Kr. *meγtñ* ua., V. *mōγtaz* 'чебак', Vj. *mōγtāk* 'елец', VK., *mōγtaz*. Vart. *mōγtāk* Likr. *māγγtaz*, Mj. *māγγtaz* 'eräs kala', Trj. *māγγt'az*. Ni. *meγtñ* 'чебак', Kaz. *mēγt'z* 'язь', O. *mēγdi* ua.

Ez a finnugor eredetű szó megtalálható a vogulban, csere nyelvben és zürjében (WICHMANN: NYr. LIX, 62, N. SEBESTYÉN IRÉN: NYK. XLIX, 61 és UOTILA: SyrjChr. 118). Minden valószínűség szerint az orosz átvétel valamelyik délnyugati osztják nyelvjárásból történt.

МОХТИК 'рыбка' (PÁPAI 52. PAAS. 1196).

L. az előző cikket. Az orosz szó egy keleti (V., Vj) nyelvjárásból való, a fenti halmnévvel azonos.

МУКСУН, МУЦУН, МАКСУН, МОКСУН 'сибирский сиг, Salmo muxun' (DAL, PAWL.)

< osztj. Z.¹ 69 *muchsun* 'МУКСУН', PALLAS (Zoogr. III, 398) *Muchsun* 'Salmo Muksun', CASTR. *moxan*, *moxen* 'Muksun', AHLQV. *muxsañ*, *muxeñ* ua., PÁPAI KO. *muzsëng* ua., PATK. *moxsar*, *moxser*, *muzsar* 'mokszunlazac', PAAS. K. *moxsar*, J. *moxsâr*, Hb.² 43 *mohsar* ua., KARJ. 515 FD. *moxsâr* Fil., C. *moxsâr*, Kr. *moxsâr* . . . Vart., Likr. *moxsâr*, Mj. *moxsâr*, Trj. *moxsâr* . . . Ni. *moxsar* . . . Kaz. *moxsar*, O. *moxsar* 'muksun (fisch)', STEINITZ (O. Vok. 88) Surg. *moxsar*, J. Kaz. *moxsar*, O. *moxsar* 'Muksunfisch'.

vagy < vog. PALLAS (uo.) *Muxung*, AHLQV. *moxsañ*, MUNKÁCSI (Ethn. IV, 304) É. *moxsun*, P. *mukseñ*, CSERN. *mohsan* ua.

GOMBOCZ (NyK. XXVIII, 166) és PAASONEN (FUF. II, 126) a vogul és osztják szót a jakut ill. oszmánli *muksun* szóból magyarazzák. A szó megvan a toboli tatárok nyelvében is: *muqsun* 'ein sibirischer fisch' (RADL. IV, 2174). Mivel csak ez utóbbi töröknyelvű nép van közvetlen kapcsolatban az obi-ugorokkal, és mivel a szó nem tartozik a török nyelvek közös szókincsébe, valószínű, hogy a szó az oroszba és a toboli tatárba valamelyik obi-ugor nyelvből került. Az orosz közvetítésével juthatott a jakutba és oszmánliba. Az Ob vidékén ez a halfajta az egyik legfontosabb tápláléka a lakosságnak. Az orosz szót már AHLQVIST és PATKANOV is osztják eredetűnek tartják.

НЕРОВОЙ (Nyug. Szib.) 'eine Sommerfussbekleidung aus gegerbten Renntierfellen' (PAWL.)

< osztj. AHLQV. *ñuga-vai* 'ostjakische Sommerstiefel'.

Az osztják szó összetétel. Első tagja a AHLQV. *ñuga*, *ñugi*, *ñuki*. 'Sämisch, Leder', PATK. *ñuk*, *ñuka* 'szattyánbőr; az új posztó bolyha', PAAS. K. *ñok*: 'lederhandschuh', KARJ. 604. C. *ñog*: 'fausthandschuch (aus fell)', Kr. *ñok*: 'sämischleder', Trj. *ñõki* . . . 'aus renntierfellen genähte scheibe', Ni. *ñok*: 'durch benutzung kahl gewordenes (renntier-, schaf-) fell', Kaz. *ñõki*, O. *ñõgi* . . . 'sämischleder', STEINITZ (Chrest.²) Serk. *ñukə*, Szyn. *ñuki* 'Renntierhaut ohne Haare; Leder; Riemen'. Az összetétel második tagja a AHLQV. *vai* 'ostjakische Sommerstiefel', PATK. *vai* 'nyél, szár', KARJ. 203 FD *uäi*, AD. *uäi*, *uäi*, Kos., Fil., C., Kr. *uäi*, V., Vj. *uei* VK. *uei*, Likr. *uäi*, Mj. *uäi*, Trj. *uäi*, Niz., Kaz. *uei* 'stiel, schaft, strumpf, stiefel, aus renntierfell', STEINITZ (Chrest.²) Serk. *wej* 'Stiel, Schaft'. Az orosz szót az osztjából magyarázza ZUJEV 92 és AHLQVIST.

¹ В. Ф. Зуев, материалы по этнографии Сибири XVIII века (1871-1772). Москва-Ленинград, 1947.

² Hantb. Bukva. N. K. KARJ. : hantse. Moskva-Leningrad, 1933.

нырка 'apróhal' (Ethn. IV, 304).

? < vog. MUNKÁCSI uo. K. *nirk*, P. *nirkē* ua. Vö. osztj. AHLQV. *nirki* 'Kaulbarsch', KARJ. 636 Ni. *n̄irkz*, Kaz. *n̄irkz̄*, *n̄ircz̄* ua.

няры (ÉK.) 'gewalkte Stiefel mit angenähten Sohlen' (PAWL.)

< vog. AHLQV. *n̄are-vai*, *niera*, *nira* 'Fussbekleidung von ungegerbtem Leder', MUNKÁCSI—SZIL. É. *n̄ärä*, *n̄är* 'cipő, csizma', KL. *n̄är* 'csizma', AL. *n̄är* ua., *n̄ērä* 'bocskor', KANN. (Vok. 99) T. *n̄ērä*, AK. *n̄ārä*, KK. *n̄ērä*, FK. *n̄ērä*, P. *n̄ērä*, V. *n̄ērä*, *n̄āra*. *n̄ārä*, AL. *n̄ērä*, FL., SzO. *n̄ārä* 'fussbekleidung' CSERN. *n̄ara* 'няры, чирк и обув из оленьих кисов'.

A szó megvan az osztjákban is *nir* stb. alakban 'lábbeli, cipő' jelentésben. Hangalakját tekintve az orosz szó valamelyik északi vogul nyelvjárásból származik. Valamelyik obi-ugor nyelvtől származtatja KALIMA (FUF. XVIII, 33).

oet 'áradmány' (VNGy. II, 743).

< vog. AHLQV. *oit* 'grasbewachsene Bucht, Wiese', MUNKÁCSI (VNGy. I, 276) FL. *ā'it*, Szy. *ājtā* 'folyónak vagy tónak lefolyása; rét', KL. *ait* 'láp', T. *ājít* 'rét, kaszáló', AL. *ait* 'áradmány', *ait* 'folyónak vagy tónak lefolyása', K., P. *okhēt* 'folyó lefolyása', L. *ait*, *ait* 'lefolyas' (L. még KANNISTO FUF Anz. VIII, 167), CSERN. *ojt* 'заливной луг'

vagy < osztj. AHLQV. *uit* 'Wiese', PATK. *uigit* 'rét', PAAS. K. *qiyət*, C. *ñiyət* 'wiese', KARJ. 14 FD *uiget* 'baumlose, offene stelle' ... O. *q̄iat* 'wiesenerfer des Obs' ... stb.

oстык 'der Ostjake' (PAWL.)

< osztj. CASTR. *ās-jax* 'ostjaken', AHLQV. *as-jax* 'ostjake', PATK. *Ās-jax* 'obi nép, obi osztják', PÁPAI *As-jax* 'az Irdisz torkolata körül lakó osztják nép'. KARJ. 85 C. *ās̄iāx̄*, Kr. *ās̄iāx̄*, V. *ās̄iāx̄*, Vj. *ā̄s̄iāx̄*, Trj. *ās̄iāx̄*, D. *ās̄iāx̄* 'die Ob-ostjaken'.

Mint a МАНСИ és a ХАНТЫ szavak esetében, itt is az orosz szó az illető nép vagy törzs sajátnyelvi elnevezésére vezethető vissza. Ebben az esetben az egész népre alkalmazták az Ob környékén élő osztják törzsek vagy nemzetségek nevét, sőt még „osztják” elnevezéssel illették egy paleo-szibériai törzset, az ú. n. jénisszei-osztjakokat és a szamojédok egyik déli ágát, a szelkupot is osztják-szamojédnak nevezték. A törzsnév általánosítása egy egész népre nem ismeretlen a jelentésváltozások történetében. Elég megemlíteni, hogy a németek francia elnevezése, az *Allemand* az alemann törzsről utal, finn nevük *saksa(lainen)* pedig a szászra. Az oстык szó már régi előfordulása miatt is figyelmet érdemel: első említése 1499-ből való (ZSIRAI FgrR. 182—4). A szó történetével behatóan foglalkozik KANNISTO (MSFOu. LVIII, 417 kk).

пайба, пайва (prov.) 'das Bastkörbchen' (PAWL.)

< vog. AHLQV. *paip*, *paipa* 'Korb', MUNKÁCSI (VNGy. I, 0235) É. *paip* 'nyírhéjputtony', KANN. (Vok. 22) T. *peip*, *peip*, AK. *p̄āōi'p*, P. *paip* 'ränzel aus birkenrinde', CSERN. *paip* 'пайва, берестяной кошель'.

KANNISTO (i. h.) a vogul szót az ősi szókészletben és nem a jövevény-szavak közt tárgyalja. A vogul szó az egész vogul nyelvterületen ismeretes.

пaнга 'légyölő galóca' (VNGy. II, 743)

< vog. AHLQV. *panz*, *piŋka* 'Fliegenschwamm', MUNKÁCSI (VNGy. II, 0375) É. *pānɟ*, K. *pēiŋk* ua. CSERN. *panh* 'МУХОМОР'

vagy < osztj. AHLQV. *poŋx*, PÁPAI *panɟ*, J. *panga*, PATK. *panz*, PAAS. K. *pānɟ*, J. *pānĕ* (*puŋĕām*) 'fliegenpilz'. KARJ. 688 AD., Fil. *panɟ*, VK., Vart. *panĕ*, Ni. *poŋɟ* stb. ua.

A szó különben finnugor, illetve uráli eredetű, megfelelői megtalálhatók a vogulon és osztjákön kívül a mordvinban, cseremiszen, zürjénben és szamojédban (UOTILA, Vir. XXXIV [1930], 176). Az orosz szót a vogulból származtatja MUNKÁCSI (VNGy. II, 0375).

пешка (Szib.) 'das Fell vom Rennthierkalb' (PAWL.)

L. a következő ПЫЖИК szót. A szó az oroszba a kazymi vagy nizjami osztjából került át. Ez a jövevényt azéért fontos, mert már 1532-ben megtalálható egy orosz szövegben ПЫЖ alakban egyrészt rénborjú, fiatal rén, másrészt rénborjúbőr jelentésben (KALIMA: FUF. XII, 159). AHLQVIST az orosz szót a vogulból magyarázza, de mint KALIMA (i. h.) rámutat, az orosz szó hangalakja inkább az osztják nyelvre utal. A *-ka* képző orosz eredetű. МЕСКЕЛЕИН egy vogul *peška* alakból származtatja az orosz szót, de ilyen vogul alakot nem talállok sehohsem.

polkur 'Coregonus polcur'. Ezt a szót eddig az orosz forrásokban nem találtam. FOKOS DÁVID szerint valamelyik orosz nyelvjárásban meg kell lennie, ha a latin elnevezésben benne van.

Ebben az esetben az osztjából való. Vö. PALLAS (Zoogr. III, 400) *porchul* 'salmo polkur', AHLQV. *por-ɟul* 'Coregonus polkur', KARJ. 732. Kaz. *pārɟul* 'ПЫЖЬЯН; eine sibirische lachsart'. A szó megvan a finnben és jurák nyelvben (N. SEBESTYÉN IRÉN: NyK. XLIX, 34).

порса (Kel. Szib.) 'das Fischmehl, gedörrter und pulverisierter Fisch' (PAWL.)

? < osztj. PÁPAI V. *pors-pünter* 'összeaprózott füstölt szárász hal', KARJ. 735 Trj. *p'or'sa*, *p'or's'a*, Kaz. *p'or'sa* 'fischmehl'.

Az átvétel iránya nem tisztázott.

пыжга 'rénborjú' (VNGy. II, 475, 759). L. ПЫЖИК.

ПЫЖИК 'junges Rennthier, das Hirschkalb' (PAWL.)

< osztj. AHLQV. *pěš*, *pěsi* 'Kalb des Rennthiers', PATK. *peč*, *peš*, PÁPAY J. *peži*, *pažoz* 'renborjú', KARJ. 754. Kaz. *pěži*, Ni *pěži*, Kr. *pěťšə* 'renntierkalb im ersten jahre', V., Vj. *pejšəz* stb. 'renntierkalb; PAAS. K. *pěťšə* 'einjähriges renntierkalb', STEINITZ (Chrest.²) Serk. *pešo* 'Renntierkalb (im 1. Jahr)'.

vagy < vog. AHLQV. *pāši*, *pāšig* 'Renntierkalb', MUNKÁCSI (VNGy. II, 475, 759) *pāsi*, *pāsi* ua., CSERN. *pasij* 'теленок'.

A szó finnugor eredetű; a vogulok és osztjákon kívül megvan a zürjénben, votjákban és lappban (TOIVONEN: FUF. XIX, 82). Az oroszban valószínűleg osztják eredetű a szó, a kazymi nyelvjárásból került át. Az orosz szót az obi-ugorból magyarázza PAASONEN: FUF. II, 107 és KALIMA: FUF. XVIII, 36.

ПЫЖЬЯН 'eine der нельма nahestehende sibirische Lachsart (im Obgebiete)' (PAWL.)

< osztj. Z. 69 *Pjdzschjân* 'ПЫЖЬЯН', PALLAS (Zoogr. III, 400) *Pidshjan* 'salmo polcur'. AHLQV. *pišan* 'coregonus polcur', KARJ. 758 Ni. *pišjân*, Kar. *pišjân* 'ein fisch'.

Finnugor, illetve uráli szó vogul, finn és szelkup (osztják-szamojéd) megfelelőekkel (N. SEBESTYÉN IRÉN: NYK. XLIX, 20). Az orosz szó osztják eredetére utal PALLAS (i. h.), AHLQVIST és N. SEBESTYÉN IRÉN (i. h.).

САЙМ, САЙМА 'tälchen, senkung, tiefe stelle zwischen heiden, erdrücken und quer durch solche; tälchen mit einem bach' (KARJ. 820).

< osztj. CASTR. *sájem*, AHLQV. *sojim* 'Bach', PATK. *sōjem* 'kleiner bergfluss, bach', PAAS. K. *sōjem*, J. *sājem* 'bach', KARJ. 819—20 D., Fil. *sōjem*, V., Vj. *sāiem*, stb. ua.. A szó megvan valamennyi osztják nyelvjárársban jelentésárnyalati különbségekkel.

vagy < vog. AHLQV. *sojim* 'bach', MUNKÁCSI—SZIL. É. *sājim* 'patak', P. *sōjim* 'patakmenti erdő', KL. *sojim* 'mocsaras bozót' és (Ethn. IV, 281) *sājim*, *sōjim* 'magas, erdős hegyek között folydogáló patak', CSERN. *sojm* 'ручеек, сырой ложок'.

Az obi-ugor szavak finnugor eredetűek (PAASONEN: MSFOU. XLI, 100).

САИП (Szib.) 'netzgewebe' (PATK. 129).

< osztj. CASTR. *sājep* 'Netz, Reuse', AHLQV. *sōjip* 'Zugnetz', PÁPAY S. KO. *sajip* 'НЕВОД, gyalom', PATK. *sājep*, *sōjep* (*sāipet*, *sōipet*) 'háló neme' SIRELIUS (Sperrf. 107) V. *saiip-čop* 'als netzteil des wehrs gebrauchter zusatteil des zugnetzes', KARJ. 820 C. *sōjəp* '10 klafter langer netzteil am zugnetz' Sog. *sojəp*, Kr. *sōjəp*, *sōjəp* 'netz, das zu einem zugnetz verwendet wird (länge 10 klafter)', V. *sājəw* 'zugnetz', VK., Vart. *sājəw*, Likr., Mj. *sājəp*, Trj. *sājəp*-, tsz. *sājəp*, Kaz. *sōjip*, O. *sājəp* stb. ua.

vagy < vog. MUNKÁCSI (Ethn. IV, 307) AL. *sāip* 'hálóvarsa'. MUNKÁCSI (i. h.) az orosz szót a vogulból származtatja. A vogul-osztják szó finnugor eredetű. (l. uo.).

cop (Nyugatszib.) 'grosse, mehr od. weniger andauernd überschwemmte Stelle' (PAWL.)

< osztj. CASTR. I. *tór*, S. *tár* 'niedrige Gegend, Wiese, Morast'. AHLQV. *tor* 'eine von einem Flusse durch Überschwemmung gebildete seichte Bucht'. PÁPAI K. *tor* 'cop, folyóáradvány', Vj. *jar*, KO., S. *lar*, *lár*, J. *sar* ua., PATK. *tór* 'tó: áradványvízből keletkezett mocsár vagy rét', PAAS. K. *tór* 'kleiner see ohne abfluss', J. *Lár* (*Lárâm*) 'wiese, die überschwemmt wird, seichte bucht', Hb. 14 *tor* 'cop (озеро)', KARJ. 1084. FD. *tor* 'see', AD. *tor* 'see ohne abfluss', Kos., Fil. Scg. *tór* 'see', C. *tór* 'see, zur zeit des hochwassers entstehender see', KR. *tor* 'see', V. *lar* 'niedrig liegende baumlose wiese, im frühling von wasser bedeckt', Vj. *jar* 'tief liegendes baumloses wiesenufer, das im frühling überschwemmt ist.' VK. *jar*, Vart. *Lar*, Likr. *ðâr*, Mj. *Aâr*, Ni *tor*. Kaz. *ar*, O. *lar* 'see', Trj. *ñôrâm-Aâr* 'grosser see, sumpfiger see'. STEINITZ (Chrest.²) Serk. *tor*, Ber. *lor* 'Überschwemmungssee, überschwemmte Wiese'.

Az osztják szó finnugor, illetve uráli eredetű vogul, zürjén, votják, magyar (*ár*) és szamojéd megfelelőekkel (PAASONEN, s- laute 47, Beitr. 255' JSFOU. XXVI, 4. 15—6. TOIVONEN: FUF. XXI, 99). Természetesen az orosz szó csak egy középső (J., Trj., Kaz.) osztják nyelvjárásból magyarázható meg, ahol a jellegzetes spirantikus *r*-féle hang szerepel. Már AHLQVIST is felhívja erre az el nem hanyagolható tényre a figyelmet (JSFOU. I, 87). L. még KALIMA: FUF. XVIII, 47.

СЫНГА (Szib.) 'Oedemia nigra, die Trauer-, Mohrente' (PAWL.)

< osztj. PALLAS (Zoogr. II, 247) *Ssyng* 'Anas atra', CASTR. *sink* 'kleine weisse ente mit weissem schnabel', AHLQV. *siñk* 'anas nigra', PÁPAI *siñk* 'kacsa-féle', PAAS. K., J. *siñk* 'eine entenart', REGULY *siñgi*, PÁPAY J. *siñci* 'fekete réce', KARJ. 849. FD., C. Kam. *siñk* 'ganz schwarze, krummschnäbelige entenart...', V. *siñk* 'schwarze ente?', Vj. *siñk* 'fuligula nigra?', VK., Vart. *siñk*, Likr. *siñk*, Mj. *siñk*, 'schwarzer wasservogel', Trj. *siñk*, *siñk* 'schwarze wasservogelart', Ni. *siñk*, Kaz. *siñk* 'schwarze ente'.

A szó megvan a vogulban is. GOMBOCZ szerint (NyK. XXXII, 206) ez az obi-ugor szó szamojéd eredetű volna. A jelentéskülönbség miatt ('réce' ~ 'sirály') ez a magyarázat elfogadhatatlan. CASTRÉN jelentésmegadása valószínűleg téves, mert valamennyi szótári adat a fekete récére utal. Szótárában DAL' az orosz szót osztják eredetűnek jelzi.

СЫРОК (Tomszk) 'Abramis vimba, die Zärthe, Rusz-, Blau-, Meernase' (PAWL.).

< osztj. Z. 69 *Joroch*¹ 'сырок', PALLAS (Zoogr. III, 409) *Sorroch*, S. *Sir-roch* 'Salmo Vimba', CASTR. I. *sáraw*, S. *sáarak* 'Plötze', AHLQV. *sorix* 'Coregonus vimba', PATK. *sōroχ*, *sōréχ* ua. PÁPAI KO. *sarak*, *sorok* ua., KARJ. (OL. 49) FD. *sārâχ*, Trj. *sārâk*, V. *sprâk*, Ni. *sōrâχ*, Kaz. *sōrâχ*, O. *sprâχ* 'coregonus vimba, сырок', PAAS. K. *sprâχ*, J. *sprâk* ua.

¹ Valószínűleg nyomdahiba vagy téves olvasás *Sorroch* helyett.

A szó megvan a vogulban is: PALLAS (Zoogr. III, 409) *Sorroch* 'Salmo Wimba', AHLQV. *sorex*, *sorix* 'Coregonus vimba', MUNKÁCSI (Ethn. IV, 304) É., KL. *sorész*, FK. *sorkh*, AL. *sirész*, T. *sorekh* ua., CSERN. *sorah* 'сырок'. Megtaláljuk a szó megfelelőit a permi nyelvekben és a finnben. Nehéz megállapítani, vajjon az orosz szó osztják vagy vogul eredetű-e. AHLQVIST, PATKANOV és N. SEBESTYÉN IRÉN (NyK. XLIX, 43) az osztjából magyarázzák. A halmév átment a toboli tatárok nyelvébe is (PATK., SEBESTYÉN i. h.).

сырп (Perm) 'Ein Fischnetz in Sackform (mit zwei Schnüren)' (PAWL.).
 < vog. MUNKÁCSI (Ethn. IV, 305) É., KL., P. *sirp* 'pirittyháló', SIBELIUS (Sperrf. 400) Cserd. *syryp* 'suuriagarn'. CSERN. *sirp* 'сеть рыболовная вроде бредня'.

KALIMA: NyT. LIX, 72.

тарнаба (Perm) 'eine Art Balalaika mit 8 Kupfersaiten', тарнобойка (Szib.) 'die Plaudertasche, Schnattergans' (PAWL.).

< osztj. AHLQV. *tarni-ār* 'Hörensagen, Überlieferung', PATK. *tārnan-āra* 'harcé ének, hősenek', PAAS. K. *tārnan-ār*, J. *tārnan-ārə* 'heldenlied', KARJ. 1021 FD. *tārnan ār* stb. ua.

A szó megvan a vogulban is: É. *tərni-əri* stb. ua. (Vö. MUNKÁCSI, VNGy. I, 033). MUNKÁCSI (i. h.) az orosz szót тарнобой-nak írja és előtagját a fenti osztják szóból származtatja.

томап, тамап (Szib.) 'der Pfeil mit stumpfer, knöcherner Spitze (bei den Ostjaken) zur Jagd auf Pelztiere' (PAWL.).

? < osztj. PATK. *tamar* 'evetvadászatra való bunkós nyíl', PÁP.—BEKE *tamar* 'stumpf'.

Noha csak ez a két adatunk van az osztják szóra, mégis elég nagy területen kell ismertnek lennie, mert BEKE szójegyzéke PÁPAY JÓZSEF Obdorszkvidéki szövegeiből készült, vagyis a legészakibb osztják vidékről, PATKANOV adata viszont az osztják nyelvterület legdélibb tájékáról, az Irtys vidékéről való. Az orosz szó értelmezése is arra utal, hogy a nyílfej az osztjakoknál használatos. A šor *tamar* 'ein runder Pfeil mit einem Knopfe am Ende' (RADL. III, 996) talán orosz közvetítéssel került ebbe az altáji török nyelvbe.

MECKELEIN az osztjából származtatja az orosz szót.

ханты 'osztják'.

< osztj. CASTR. I. *Xanda*, S. *Kanda-ku* 'Ostjake', PÁPAI K., V. *khintā*, KO. *khanda*, S. *kandä*, J., FO. *khandä* 'osztják, kondai vogul', AHLQV. *xanda*, *xonda*, *xandi*, *xandī* 'ostjakisch', *Xanda-xo* 'Ostjake', PATK. *xanda*, *xand* 'osztják', PAAS. K. *xantə*, *xantə-xüi*, J. *kantā-k-hö* 'ostjake', KARJ. 317 FD. *xāndə* 'ostjake, mensch', Kos. *xantə*, C. *xāndə*, Sog., Cs., Kr. *xāntə* 'ostjake', Ni. *xāntə* O. *xōndi* 'ostjake, ostjakisch', Kaz. *xānti* 'ostjake, ostjakisch, mensch', STEINITZ (Chrest.²) Serk. *xāntə*, Szya. *xānti* 'Ostjake, Mensch'.

чаговой 'anser pulchricollis, die braunhalsige Gans' (PAWL.).

< osztj. PALLAS (Zoogr. II, 232) *Tschakwoi* 'Anser ruficollis', AHLQV. *šak-voi*, *đak-voi* ua., KARJ. 903 Ni. *šakūñi*?, Kaz. *šakūñi*, O. *šakūñi* 'kleinste gänseart'.

Bár az osztjából viszonylag kevés az adatunk, kétségtelen, hogy az orosz szó az osztjából való átvétel, ahol viszont hangutánzó eredetű. A szó az osztjában összetétel, második tagja a *vai*, *voi* stb. 'állat, madár' jelentésű szó, amely számos más osztják állatnévben is előfordul.

чамя, чамья 'magas oszlopokra épített kis éléskamra' (VNGy. II, 744).

? < vog. AHLQV. *šumex*, *šumijax*, *sumjax*, *sumlex* 'kleiner Speicher auf hohen Ständen stehend', MUNKÁCSI (VNGy. II, 615) É. *šuml'ëž*, (I, 287) FK. *soml'ëž* ua., CSERN. *somjah* 'чамья; амбар'.

A szó megvan az osztjában is, pl. KARJ. C. *ššūmat* 'eine holzkiste in der beeren im walde aufbewahrt werden' . . . V., Vj. *ššōmāl'* stb. 'waldspeicher'. Az orosz szó lehet zürjén eredetű is, l. KALIMA FUF. XVIII, 43.

черкан (Szib.) 'die Falle (zum Fang von Thieren)' (PAWL.).

< osztj. AHLQV. *serkan* 'Fanggeräth für kleinere Thiere (Hermeline u. dergl.)', *šorkan* ua., PAAS. K. *šarkā'n* 'hermelinfalle', KARJ. 919 FD. *šārcā'n* 'eine vorrichtung zum fang von eichhörnchen', AD. *šārcān* 'falle', C. *šā'raān* Kr. *šā'rkā'n* 'eichhorn-, hermelinfalle', Ni. *šorkān'*, Kaz. *šō'rkāñ*, O. *šārcā'n* 'bogenfalle'.

Az osztják szó kapcsolatban lehet a megfelelő zürjén-votják szóval; talán finnugor eredetű kifejezéssel van dolgunk (KALIMA: Nyr. LIX, 72, WICHMANN FUF XVI, 208).

чубал 'der Herd, die Feuerstelle, der Kamin (der Tataren, Baschkiren, der Bergvölker) mit Mantel und Rauchloch; (am russischen Ofen) der Vorderherd mit dem Mantel und einem Theil des Schornsteins' (PAWL.).

< osztj. AHLQV. *šonxal*, *šogal* 'Kaminartiger Herd in den Winterjurten', PÁPAI K. *čukhāl*, S. *čuxal*, FO. *toval* 'csuval, a földön levő tűzhely', PATK. *tōgol*, *šōgol* 'tűzhely', PAAS. K. *šōžā'l*, J. *šōwāl* ua., STEINITZ (Chrest.²) *šunxal* ua., KARJ. 900 FD. *šōžot* 'offener kochherd, tschuwal', Fil. *šōžal*, Kr. *šōžot*, V. *šōžāl*, Kam. *šōžat*, Ni. *šōñxal*, Kaz. *šōžal*, O. *šōžal* 'tschuwal', Vj. *šōžal* 'herdofen im vorgang, in der erdhütte, tschuwal'.

vagy < vog. AHLQV. *šoval*, *šouil*, *šouvel* ua., MUNKÁCSI (VNGy. II, 0133. 0241) É. *šāwël* 'tűzhely', CSERN. *šoval* 'чубал'.

A szó megvan a toboli és az altáji tatár nyelvekben, valamint a baskirban is, de mindezekben obi-ugor jövevénynek látszik. Az orosz közvetítés természetesen föltehető (PAASONEN, FUF. II, 136). Az obi-ugor szó a szamojédból való, mint már AHLQVIST, PAASONEN és STEINITZ is megállapították. Nem ismerek viszont olyan szamojéd alakot, amely az orosz szó közvetlen forrása lehetne. Szerintem ez a művelődési szó az oroszba a jugáni osztjából vagy a lozvai vogulból került át. AHLQVIST az osztjából magyarázza.

чугац (Szib.) 'hügel' (PATK. 82).

? < osztj. PATK. I. *tuges* 'magános domb', KARJ. 902 C. *tu'gèsunt, fógàs unt* 'ein berg bei dem jurtentendorf Cingal. jurty, bei den russen Dalnyj Čugas'.

Mind orosz, mind osztják részről túlságosan kevés adatunk van erre a szóra, és a bizonytalan szófejtések közé kell sorolnunk. Nagyon valószínű, hogy nem is közszóval, hanem tulajdonnévvel állunk szemben. PATKANOV idevonja még a zürjén *tsuk* 'einzelstehender berg' szót is, de vö. WICHMANN: FUF. XI, 260.

шокур, шокур (Тоб.) 'морская рыба, Salmo schokur' (DAL').

< osztj. Z. 79 *čchòkor* 'шокур', PALLAS (Zoogr. III, 396) *schóhor* 'Salmo Lavaretus', AHLQV. *šogor* ua. PÁPAY—BEKE *šokor* 'š-hal', KARJ. (N. SEBESTYÉN IRÉN cikkében NYK. XLIX, 15) Ni. *šogâr*, Kaz. *šogâr*, O. *šogâr* 'ein fisch, шокур, schnäpel'. — Trj. *šòk'âr* ua.

vagy < vog. AHLQV. *sūkur, sōxer* 'coregonus lavaretus', MUNKÁCSI (Ethn. IV, 304) É. *sukér* ua. KANNISTO (NYK. XLIX, 15) Szo. *sūgar* ua., CSERN. *soyur* 'шокур'.

A szó uráli eredetű; megtalálható a votják, cseremisiz és a nyenyec (jurák-szamojéd) nyelvben. A szelkup (osztják-szamojéd) szó nem tartozik az ősi szókincshez, minden bizonnyal osztják jövevény (N. SEBESTYÉN IRÉN: NYK. XLIX, 15).

шунжа 'moszat' (VNGy. II, 744).

< vog. AHLQV. *sūns* 'usnea barbata', MUNKÁCSI (VNGy. II, 623) Szo. *sūns*, SZYČ. *suss* (*sūns-*), P. *šunš* 'moszat', AL. *khunna-šunš* 'rénzuzmó'.

Az orosz szó — konzonzantizmusa miatt — valamelyik középső (P., AL.) vogul nyelvjárásból való, mint arra már MUNKÁCSI is (i. h.) utal.

юкола 'der an der Luft gedörrte u. in Gruben gesäuerter Fisch, nam. Hecht, von dem sich in Kamtschatka Menschen u. Hunde nähren' (PAWL).

? < vog. MUNKÁCSI—SZIL. É. *joxél, joxl* 'száritott és füstölt hal', KL. *khuljāxél* 'száritott halszeletek', CSERN. *johul* 'юкола'.

A vogul szóban esetleg összetétel lappang, melynek a második tagja a *xul* 'hal' volna; nem tudok viszont ebben az esetben a szó előtagjára vonatkozólag semilyen magyarázatot sem adni. Másrészt PAWLOWSKY szótára kifejezetten Kamcsatkára utal, de mivel oda is az Ob-vidéken át vitt az út, vihették tovább is az orosz telepések a szót.

юрак 'Jurake (ein Samojedenstamm)'

< vog. AHLQV. *jorin* 'Samojede', MUNKÁCSI (VNGy. II, 0228) É., KL. *jārén* ua., D. *jōrén* ua. és 'északi vogul', (II, 223) AK. *joryén* 'szamojéd', KANN. (JSFOU. LIV, 1. 21) AK., KK. *jōryən, jōrn* 'самоед', AL. *jōrn* 'еран', FL. *jōrn* 'ерани, самоеды', Szo. *jōrn* 'samojedi', AL. *jōrnāt* 'Samojeden' CSERN. *jorn* 'ненец (самоед)'.

vagy < osztj. AHLQV. *jorriñ, or*, PATK. I., K. *jaran, jarèn*, Dem. *jarèñ*, O. *jořen. jorren*, S. *jaragan*, PÁPAI FO. *jarghan*, J. *jaragan*, S. *jörèn*, KO. *jerghan*. PAAS. K. *jarân*, J. *jarân-hõ*, STEINITZ (OVE. 453) *jorj zü* ua. stb. További adatokat l. HAJDÚ (JSFOu. LIV, 1. 20—21).

A vogul és az osztják szó a jurákok egyik *jar* törzsnevéből alakult ugyanazzal a képzővel, mint a *saran* 'zürjén'. A szó vége fölvette a gyakori orosz -як népnévképzőt (L. bővebben HAJDÚ i. h. 19—32).

яга (Szib. és Orenbg.) 'der Pelz (aus Füllenfellen mit dem Haar nach aussen; auch ein solcher aus den teuern Bälgen der Polarente, lang, sackförmig, mit u. ohne Kragen, der gew. Reispelz)' (PAWL.).

? < vog. MUNKÁCSI (VNGy. II, 440, 0590) É. *jãzã, jãz*, K. *jãkh* 'köpeny-suba', CSERN. *jaki* 'панда у якушки'.

A szó megvan az osztjákban is: PAAS. K. *jàkî* 'pelz aus hundefell', KARJ. 146. C. *jàgã*, KR. *jà'ká* ua. PAASONEN a kondai alakot orosz jövevénynek tartja. Valóban, könnyen meglehet, hogy a szó mind a vogulban, mind az osztjákban az oroszból való. Az obi-ugor szókat a tatárból magyarázza KANNISTO (FUF. XVII, 85) és TOIVONEN (JSFOu. LII, 8).

янга 'keskeny, tiszta láp' (VNGy. II, 744).

< vog. AHLQV. *jangel-ma, jãk* 'Sumpfiggend. Tundia', MUNKÁCSI (VNGy. II, 597) É. *jãnkëlmã*, AL. *jãngëlmã*, KL. *joãngëlm*, P. *jãngëlem* 'fával be nem nõtt kicsiny, tiszta mocsár, láp (маленькое, чистое болото), K. *joãrk, tür-j.* 'mocsár'.

A vogul szó finnugor eredetű, megvan a finnben és a lappban is (MUNKÁCSI i. h.). Az orosz szó valószínűleg a kondai alak átvétele.

яран 'szamojéd, északi vogul' (VNGy. II, 0228. 472).

< vog. MUNKÁCSI (uo.) *jàrèn. jörèn* stb. l. юрак.

vagy < osztj. PATK. I., K. *jaran, jarèn* 'szamojéd ember' l. юрак.

Az orosz szó szűk területen él csak, és HAJDÚ PÉTER szerint (JSFOu. LIV, 1. 32) jóval újabb eredetű jövevény a szibériai orosz nyelvben, mint a юрак.

яча 'rovás, bevágás fára, amellyel a vadászok jelölik útjukat' (MUNKÁCSI kézír.).

< vog. AHLQV. *jašam, jašam* 'Linien ziehen, malen', *jašmil, jašmil* 'Strich, Streif, Linie', MUNKÁCSI É. *jos* 'ösvényrovás' (VNGy. III, 337), KL. *jaš* ua. (489), P. *jaš* 'rovás' (521), *jaš-* 'útat jegyez bevágásokkal' (kézir.), KANN. (Vok. 21) T. *ješ-* AK. *jàoš-*, KK., FK. *iqás-*, P. *jaš-*, V., AL. *jàš-*, FL., Szó. *jàš-* 'zeichnen, ritzen', CSERN. *jaš* 'лугъ, тропа, колея', *jašurkve* 'изобразить, рисовать, писать'.

vagy < osztj. PAAS. K. *jàtšam, jàtšã'm* 'linien, ziehen, striche, machen, zeichnen', KARJ. Wb. 194-5 C. *jàtšã* 'ritzen, eine linie, einen strich ziehen' s. b.

Az obi-ugor szó szamojéd megfelelőjét l. PAASONEN, Beitr. 180—1.

Ha vázolni akarjuk azokat a társadalmi, gazdasági és művelődési körülményeket, amelyek közt a fenti szavak átkerültek az orosz nyelvbe, a következő képet kapjuk:

A XV. és XVI. században, az Ural keleti oldalának és Szibériának hódítása után az orosz telepesek egy halász-vadász és rénszarvastenyésztő népet, illetve törzseket és nemzetségeket találtak az Ob vidékén. Ezek olyan tájékon folytatták ősi foglalkozásukat, amelynek állatvilága részben ismeretlen volt a hódítók előtt. Így átvették az oroszok a benszüllöttektől néhány hal nevét, mely főleg az Obban és annak mellékvizjeiben otthonos (карыш, мерден, мохтик муксун, пыжьян, сырск, шокур, нырка), a halak jellemző, vonulásának nevét (вонзь), a szárított, savanyított és főlaprózott halét (порса, юкола) és néhány madárét (сынп, чагвой). Egy-két növénynev is átkerült, mint a galóca egyik tájnyelvi neve (панга) és egy moszat vagy zuzmófajta (шунжа).

Az oroszok már előzőleg is ismerték a rénszarvast; mégis vettek át néhány, a rénszarvas tenyésztésére vonatkozó szót, mint a пыжик, пешка, кайма, valamint a rénből készült bunda гусь és lábbeliek неговой, няры nevét. Ruházati cikk a яга és дубас is.

A vogulok és osztjakok jó halászok, különösen az utóbbiak. Ezeknek ma is a halászat a főfoglalkozásuk. Az oroszok a halneveken kívül megtanultak néhány, a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó halászati módot és így átvették néhány halászszerszám nevét is, mint a важан, гимга, жали, зела, колидан, каур, сайп, сырп. A híres prémvadászok nyelvéből való a szibériai oroszban egy hermelincsapda (черкан), egy, — a mókusvadászatnál használt — bunkósvégű nyílfajta (томар), valamint a vadász-ösvény (яча) neve.

Az obi-ugor eredetű szibériai orosz szókinésében visszatükröződnek az Ob-vidék tundráinak térszíni formái is: mint az áradványterületé (сор) lefolyásé (ахт, оет, сайм) és mocsaré (ляга), valamint talán az egyik magasabb part maradványáé (чугас).

A félnomad népek kezdetleges tűzhelyének neve (чувал) is obi-ugor közvetítéssel került át az oroszba. Átvették nyírhéjból készült edények (пайба, вотлан), egy erdei, lábön álló étéskamra (чамья, керма), egy zene-szerszám (тарнаба) nevét és egy igét (ереститься).

Végül, mint annyi más nyelvnél is előfordul, az illető népek vagy törzsek saját elnevezése is átkerült az oroszba: манси, ханты, остяк, és az osztják néni neve, az анька. Más nép elnevezése a зырянин, еран, яран és юрак is.

Amint a fenti felsorolásból is látható, ezek a jövevényszavak a szibériai orosz nyelvjárások szókészletének csak elég csekély rétegét alkotják. Kétségtelen, hogy ezek az átvételek elsősorban az Ob-vidék különleges adottságaira vonatkozó kifejezésekkel gazdagították az orosz szókészletet. A szókészletnek ez a bővülése természetes következménye volt annak, hogy az orosz telepesek beleilleszkedtek a helyi termelési viszonyokba és az adott gazdasági lehetőségekbe.

Az átvételek időpontjának megállapításához sajnos nagyon kevés támpontunk van. Tudjuk, hogy az остяк, зырянин és a пешка szavak már a

XV. ill. XVI. században feltűnnek; a манси, муксун, пыжьян, сырок, сынга, чагвой, шокур csak a XVIII. századtól kezdve szerepelnek írásos följegyzésekben (természetesen csak a tőlem ismert forrásokban). Ha lett volna alkalmam bővebben tanulmányozni korábbi szövegeket, különösen útleírásokat a XVI—XVIII. századból, bizonyára találhattam volna a szójegyzékben felsorolt szavak közül többre is korábbi példát. Szerintem a fenti szavak legnagyobb része a XVI—XVIII. században került be az orosz nyelvbe. Mivel elég csekélyszámú átvételről van szó, nehéz volna pontosabb időrendet megállapítani, valamint messzemenő hangtani következtetéseket levonni az átadó obi-ugor és az átvévő orosz nyelvjárás között. Ez a feladat annál is kétségesebb volna, mivel az esetek egy részénél még azt is bajos megállapítani, vajjon az obi-ugor nyelvek közül melyik az átadó nyelv. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy az obi-ugor nyelvek zöngétlen mássalhangzóit az orosz nyelv gyakran veszi át zöngés formában, mint a гимга, гусь, дубас, зырянин, пайба, панга, пыжьян, сынга, чагвой, янга esetében.

A vogulból le het származtatni a következő orosz szavakat: ахт, ?вотлан, гимга, ?жали, ?зела, ереститься, манси, няры, пайба, сырп, чама, шунжа, ?юкола, янга, яча. Az osztjából valók az анька, важан, вонзь; дубас, кайма, ?керма, карыш, каур, мегден, мохтик, неговой, остяк, пешка, ?порса, пыжьян, саип, сор, сынга, тарнаба, томар, ханты, чагвой, черкан, ?чугас. Megfelelő fogódzó híjján aligha tudjuk eldönteni, melyik obi-ugor nyelvből valók a következők: гусь, еран, зырянин, муксун, оет, панга, пыжик, сырок, чувал, шокур, юрак, ?яга, яран.

Az osztjából való átvételek valamivel számosabbak, mint a vogul eredetűek. Ennek a magyarázata az osztjások számbeli fölényén kívül az, hogy az osztjások Berjozov, Obdorszk és Szurgut környékén szorosabb kapcsolatban vannak az orosz lakossággal, mint az Obtól nyugatra, távolabb eső vogul települések.

*

Befejezésül felsorolom még azokat az orosz szavakat, amelyeket АНЛ-ВУИСТ valamelyik obi-ugor nyelvből magyarázott, de én nem osztom nézetét. Mivel ezek a szavak az obi-ugor nyelvekben is szamojéd eredetűek, és inkább csak az északi nyelvjárásokban ismeretesek, valószínűbbnek tartom a közvetlen szamojédból való átvételt, az obi-ugor közvetítés föltevése szükségtelen. Némely esetben az orosz szó hangalakja is inkább a közvetlen szamojéd előzményre utal. Ebbe a csoportba a következő szavak tartoznak: неплюй vagy неблюй 'rénbörjűbőr', малица, 'rénbőrsuba', панда 'prémszegély', парка 'könnyű rénbunda'.

ZELENIN (Russische Volkskunde. Berlin—Leipzig, 1927, 261) az ukrán хата szót ugor eredetűnek véli, de mivel ez a szó a nagyorosz nyelvjárásokban ismeretlen, nehéz volna a vogulból vagy az osztjából magyarázni. ZELENIN sem erre gondol; ez a szó szerinte az ukránba a magyarból (a m. ház szó előzményéből) került volna át még a honfoglalás előtt. Hogyha ez a feltevés helyes volna, akkor a magyar -t- > -z- hangváltozás még nem zárult volna le a IX. században. Ez viszont kevésbé valószínű. GOMBOCZ szerint (ÖM. II/1. 92) a szóbanforgó hangváltozás már a VI. sz. körül befejeződött.

Megemlékezhetünk még ZUJEV (78) КΥΡΟΗΣΕC 'csapdafajta' szaváról. Ezt azonban nem orosz szónak, hanem csak orosz szövegbe ékelt osztják szónak tartom. Ha mégis orosz tájszó, akkor az osztják eredetű szavak közé lehet sorolni.

Az orosz РУХНУТЬ 's'écrouler, s'effondrer' (Щерба, Dict. russe-fr.) szó nagyon hasonlít egy osztják igéhez: ПАТК. *rāχnem, rōχnem* 'beomlani, letörni', PAAS. J. *rūknəm* ua. stb. Ez az egyezés azonban nem eléggé meggyőző, mert az orosz szó megfelelői a többi szláv nyelvben is megtalálhatók, az osztják szó viszont kétségtelenül finnugor (vö. pl. m. *roggy*). Itt inkább véletlen hasonlóságról lehet szó.¹

KÁLMÁN BÉLA

Fák és fás helyek régi nevei az uráli nyelvekben²

116. osztj. *nur*.

Az osztják nyelv irtysi nyelvjárásából jegyezte fel PATKANOV a *nur* szót, amelynek jelentése 'erdős magaslat, kleiner bewaldeter landrücken zwischen niederungen'.

Az osztják szónak pontos megfelelője van a cseremiszen. A *nur* szó GENETZ cseremiszi szövegeiben nemcsak 'szántóföld; feld', hanem 'erdő; wald' jelentésben is előfordul (utóbbi jelentésre vö. pl. *nuroško kaja pu ruas* 'er geht einmal in den Wald Holz hauen 2. l.). RAMSTEDT és WICHMANN a szónak csupán 'feld' jelentését ismerik: RAMST. *nar* 'Feld', WICHM. (Chresth.) KH. *nar*, U. *nur* id.

Az osztj.-cser. szóval minden valószínűség szerint összetartozik a moksa-mordvin (AHLQV.) *nor* szó, amely csupán a *normal* 'garten- erdbeere' összetételben használatos. Ezzel a *nor* szóval azonosnak tekinthető a BUDENZ mordvin szójegyzékében található 'gyep, pázsit' jelentésű erzä-mordvin *nar* szó.

Ha elfogadjuk ZSIRAINAK azt a magyarázatát, hogy a finn *nurmi* szóban levő -*m*- képzőelem (vö. MNy. XXIII, 315), akkor az osztj.-cser.- md. szót egybevetjük a következő keleti-tengeri finn szókkal: f. *nurmi* RENV. 'campus graminosus, pratum aridum, solum elevatum', LÖNNR. 'gräsvall, gräsmatta, gräs; hårdvall, linda, äng'; észt WIED. *nurm* 'Hochland, hohe Fläche; — Feld, Acker'; liv KETT. *nurm, nurn*, (alt) *nüim* 'feld, acker'.

¹ A vogulban van egy *ün, ün, ün* stb. 'mókus, kopek' jelentésű szó, amelyet össze lehet vetni az osztják *lārgi, lārgi, dārki, tārki* stb. szóval. A török nyelvek egy részében *ün, ün, tājn* alakban tűnnek fel. Ezeket már sokszor hozták kapcsolatba a fenti obi-ugor szóval. Van másrészt a törökben egy *tārki, tārki* stb. 'fém-péncz' jelentésű szó, amelyet az orosz денга, денги eredetijének tartanak. Lehetséges az összefüggés valamennyi fenti szó közt, de a részletek tisztázása még behatóbb tanulmányt igényel.

² A tanulmány 1943-ban készült és adatott nyomdába. Első része 1943-ban (NyK. LI. 412—34. l.), második része 1948-ban (NyK. LII. 3—14. l.), harmadik és negyedik része 1950-ben (NyK. LII. 247—61. ill. 309—44. l.) jelent meg.